

ET PAR SØKORTSTUDIER

Av

LOUIS E. GRANDJEAN

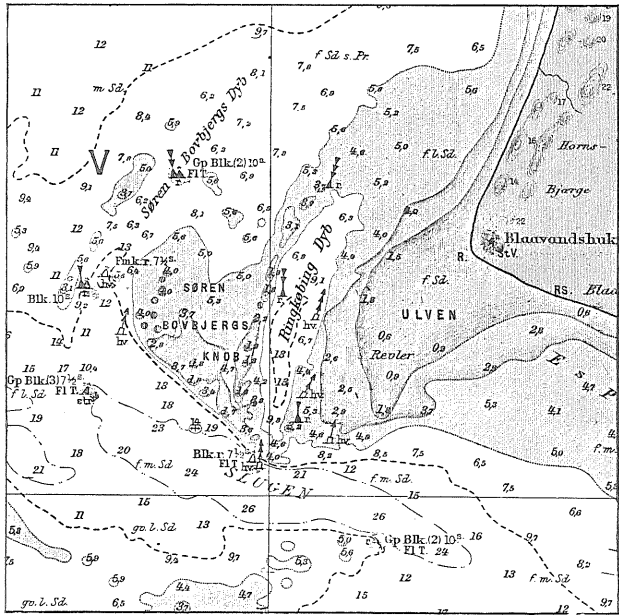
Studiet av søkortets stednavne er nok forekommet en og anden noget verdensfjernt, og hvorfor ikke? hvem kan have nogen praktisk nytte av tydningen av disse ganske vist ofte løjerlige navne? Så enkelt er det nu heller ikke. Sagen er nemlig den, at de fleste av disse gamle og mærkelige navne faktisk *har haft* en stor praktisk betydning. De navne, der stammer fra oldtiden og middelalderen, viser sig nemlig i adskillige tilfælde at have været *naturbeskrivende* og det på den særlige måde, at det er Danmarks konturer, set udefra søen som landtoninger eller det, som vikingerne simpelthen kaldte for 'landsyn', som bliver årsag til navnene i en fjern tid, da kystleds søfart var enerådende og landtoninger og holme og grunde var vægtige hjælpemidler ved navigeringen. Denne navneskik var et særdeles praktisk tiltag, når man betænker, at man dengang oprindelig slet ikke ejede farvandsbeskrivelser eller søkort og noget senere kun i begrænset og bristfærdigt omfang. Navnene måtte da — som de illustrerende landtoninger i vore dages trykte „Lodser“ — have den opgave at sige de søfarende noget om det pågældende sted, så at de blev i stand til at bestemme deres position. Navnene av denne art dannede ligefrem et slags sprogligt billedstof.¹

Men har da dette billedstof nogensomhelst værdi i vore dage? Jo, helt uden værdi er det ikke, hvilket allerede ses derav, at grund og banke udtrykker to helt forskellige ting. En grund rummer fare for sejladsen mens der farefrit kan sejles over en banke. Adskillige andre navne giver endnu be-

¹ Se artikelserien „Mærkesejlads og ønavne“ i „Tidsskrift for Søvæsen“ 1946.

sked om grundens art og form, som f. ex. i tåge eller tykt vejr kan have nogen betydning.²

Efter århundreders forløb er det imidlertid for os i vore dage vanskeligt at opfatte visse nautiske stednavnes betydning ganske simpelt fordi navnenes „symbolik“ er gået tabt eller

Grunden Ulven, som strækker sig ud fra land ved Blåvandshuk og Horns Bjerge, gamle sanddyner.
(Fra Søkortets Stednavne.)

selve deres form — f. ex. ved omtydninger — er blevet forvansket indtil ukendelighed. Efterforskningen af navnenes oprindelige form og betydning afslører, at både topografiske, hydrografiske og geologiske forhold i land eller på søen giver anledning til mange navne, mens andre er årsaget af bundforhold, strømforhold, dyrefugle- eller fiskelivet på selve stedet.

² Orlogskaptajn R. Steen Steensen har allerede gjort opmærksom herpå i „Færoske Stednavne“ Torshavn 1936 pag. 2.

Disse stednavne fra søkortet, som englænderne kalder *coastal names*, genspejler i virkeligheden for os fjerne tiders søfart og fiskeri langs vore kyster og er derfor i snævreste forstand søfartshistorie. De frembyder forbavsende lighed med „kystnavnene“ i landene både øst og vest for os, thi her gælder det, at farvandene ikke skilte men netop samlede ved den søværts forbindelse, der opretholdtes.

Når dyrenavnene *ulv* og *hest* optræder som led i kystnavnene, er man nok på det rene med, at der bag navnene må ligge en dybere „symbolsk“ betydning, i hvert fald når det drejer sig om navne på grunde ude i vandet. Hensigten er at give et forsøg på at forklare disse navne i denne artikel.

Navnet *Ulven* på landgrunden ved Horns Rev er et tydeligt eksempel på en såkaldt omtydning, som stiller nutidsbeskueren av et søkort overfor noget ufatteligt, thi hvad har pattedyret ulv at gøre med en grund? At det i nutiden opfattes som dyret ulv er ganske oplagt, så meget mere som spidsen av grunden kaldes *Ulotand!*

Den ældst kendte stavemåde av navnet findes på Johs. Mejers kort fra 1650, hvor det gengives ved *Ullesandt* ligesom grunden Vovov længere ude i Vesterhavet gengives ved *Ull Ryst*. (Ryst er det oldn. røst: malstrøm). Begge disse to ved siden av hinanden beliggende grunde er altså opkaldt efter det samme: ull eller ulle. Publikationerne „Danske Stednavne“ fortolker ule- og ulle- i landstednavne snart som ulv og snart som ugle. Dette synes også for kystnavnene at have fået en bekræftelse derved, at Ullesandt er blevet til Ulven og at Falsterboodden i middelalderen har været kaldt *Ugleodde* (se herom Handels- og Søfartsmuseets Aarbog 1945 pag. 27). Horns Rev og Falsterborev har både topo- og hydrografisk overordentlig meget til fælles, de strækker sig begge langt ud i søen til stor fare for søfarten og udgår fra et landskab, der begge steder er opfyldt av sanddyner, hvis hvide konturer (dengang de var ubeplantede) har vakt opmærksomhed udefra.

Mens ulv overhovedet intet symbolsk udtrykker, kunde ugle jo nok umiddelbart friste til en opfattelse av noget ulykkesadvarende. Uglen er i hvert fald hjemmehørende i søsproget. Når sejlet blafrer, fanger man ugler, det samme siges, når åren er for dybt i vandet ved roning; når uglen sætter sig på et skib (se Feilbergs ordbog over det jydsk almue-mål) varsler den undergang o. s. v. Alligevel lyder det tilgjort. Dybsindige allegorier tilhører nok en langt senere tid. Men vi kaster blikket vestpå efter først at have tittet mod øst til Ugleodden.

Dr. Muir Evans har i „The Kentish Flats and Southern Channels“ offentliggjort i „Mariners Mirror“ årg. 1930 beskæftiget sig med sandgrunden *The Woolpack* udenfor Margate (Harwich) og undersøgt, hvad dette „uldbylt“ kan betyde. Han finder først, at det er et vandringsnavn (d. v. s. den slags navne, som går fra det ene land til det andet såsom Blak, Pampus og lgn.) eftersom det også findes n. e. for Walcheren, hvor nogle sanddyner hedder Wollpacks og vistnok e. for Ostende, hvor en sanddyne hedder Woolpack. Navnet er således hjemmehørende omkring Nordsøen og anvendt både i England, Holland og Belgien og dr. Evans siger: „The meaning of ‘Woolpack’: a long, white sandhill seems to fit in with the surroundings in this coastal area“. Her er noget med uld, som ledte på sporet. Dr. Evans finder et gammelt søkort fra 1500 tallet, på hvilket der ved Burnham er avlagt to små sand'er, som har navnet „The Wolles“ og dr. Evans ser strax sammenhængen: „this would seem to be an earlier term, therefore, than Woolpacks, but their derivation from the appearance of white hummocks (småhøje, ishøje) would be the same. Wolle is the German for a. s. wull, wool“. Middelalderens enerådende hollandske søkort formidlede naturligt disse vandringsnavnes udbredelse. Der skulde herefter næppe være nogen betænkelighed ved i hvert fald for grunden Ulven og måske for Ugleodde at lægge et ældre Ulle eller Uld til grund, således at navnet Ullesand og Ullrist begge er sammensat med det Wolle, Ulle eller Uld, som i Nordsøbækkenet var gængs betegnelse for sanddynerne inde i land bag grunden, et billede som jo fortrinligt gengiver den skinnende hvidhed, som strålede ud fra

kystens klitter, der i afstand nok kunde ligne de lette, kridhvide uldbylter, man samler, når fårene bliver klippet. Det er jo også ulden, som haves i erindring, når nutidens meteorologer kalder visse skyformationer lammeskyer.³

Om denne oprindelse til navnet Ulven, som rettelig burde være *Ulden*, også kan finde anvendelse for de to farvandsnavne *Ulsund* og *Ulvegabet* i Limfjorden er strax vanskeligere at sige, dog havde Ulvegabet formen *Uledybet* hos Jens Sørensen 1694 og Ulsund går jo unægtelig ind over et udpræget sandareal med sanddyner på Møensiden. Men mon ikke de alle hører sammen? Min udefra påvirkede henførelse til dyrenavnet ulv under syst. no. 13 i Søkortets Stednavne 1st del har jeg i hvert fald helt måttet opgive.

Der findes andre eksempler på, at uld er blevet til ulv. *Uldgade* i Tønder, som i 1600 tallet blev omtydet til Wulfstrate, skal være sammensat med uld, fordi denne lossedes i gaden langs kajen; se D. Stedn. no. 5 pag. 7. I Göran Sahlgren: *Korta anvisningar för ortnamnsupptecknare*, Lund 1945 berettes om *Uggelviken* følgende: „när t. ex. ortnamnen i St. Kopparbergs socken vid Falun år 1930 upptecknades och turen kommit till Uggelviken, uppgav en bonde där, att stället hette „Uggelvika“. Upptecknaren (H. Ståhl) hade åtminstone väntat sig „Uggelvitja“, varför han frågade, hur man egentligen sade på gammalt språk. Bondhustrun blandade sig då i samtalet och talade om, att man av gammalt sagt „Ulvitja“. Senare kunde upptecknaren konstatera, att stället under 1400-talet kallades Ulvavik dvs. „vargviken“. Redan i slutet av 1500-talet uppträder i jordeböckerna förvanskningen Uggelviken.

³ I denne forbindelse bør nævnes, at den hvide indlandsis på Grønland i almindelighed av nordboerne blev kaldt *Hvidsærk*, som også blev anvendt om enkelte lokaliteter, således 1476: „Klippen Hvidsærk foran Grønland“. Her er det altså det hvide linned, der sammenlignes med. Formentlig har man haft for øje den til tørring ophængte hvide særk, der ses langt bort. Altså et sidestykke til uldtøjet. Ulden er også anvendt i *Østersøen* som sammenligningsnavn; nogle bakker i Pommern øst for Leba, som var vigtige landtoninger, kaldte Lorentz Benedicht 1568 for „Grosse Wollsäcke“, Jens Sørensen kaldte dem 1688: Uldsækkene.

Men i nära 400 år har den riktiga benämningen traderats genom folkmun“.

Forledet hest- indgår i sökortets stedsnavne bl. a. i *Hestehage* og *Ryggehest* i Limfjorden, *Skærbæk Hest*, Mols, grunden *Hesten* i Vesterhavet, *Hestegrund* ved Ærø og *Hesterevet* (nu nye Tølk). Udover stedsnavnene indgår ordet i *Hestehuller*, som betegner de løb i revlerne, som er dannet av udfaldsvandet ved ebben — se således Axel Schou: *Det marine Forland*, 1945 pag. 63 — men som folkeetymologisk opfattes som de huller, hvori man rider hestene ud til vanding eller badning (Ordbog over det danske sprog). Om vi nu også her kaster blikket over Nordsøen, ser vi langs den engelske kyst en rad Horse Bank, Horse Shoal, Horse Sand o. s. v. på steder ligesom i danske farvande, hvor det er udelukket, at det kan være sammensat med dyrenavnet hest. Men hvad er det da?

Dr. Muir Evans har i den samme artikel som nævnt foran gjort disse navne med horse- til genstand for en undersøgelse og siger først: „It appears on the evidence that the term 'horse' is used to denote a shallow patch or spit of sand lying in a tidal river or estuary, and frequently connected to the shore or only separated from it by a narrow channel“ men tilstår han uden at komme til en dybere forklaring: „Horse applied to a sandbank is a word, the derivation of which is obscure“. I et forsøg på at finde en sådan dybere forklaring beretter dr. Evans dog om en ridder, som 1271 av kongen fik forstrandsret „the extent of this royalty being esteemed to reach as far out into the water on a low ebb as a man can ride in and touch anything with the point of his lance“ og henstiller, at hvis forstrandsrettighederne i fordums tid havde en sådan almen begrænsning, så var årsagen til navne med horse- måske at finde her. Også her synes jeg, at det allegoriske er for fremtrædende til, at fiskere og „coasters“ skulde have lagt en sådan betydning i navne med hest eller horse. En langt simplere forklaring er denne: jydsk hest betyder den store bjælke, der for hver ende av loen bærer stænget (Feilberg), og i betydningen

bom finder vi også hest i rigsmålets sengehest. Det engelske horse har en ganske *tilsvarende* bibetydning nemlig stillads, stativ. Da disse Hestegrunde eller Horse Shoal ligger som spærrende bomme for sejladserne enten foran floder eller farbare løb, må det vistnok antages, at den rent tekniske betydning bom, stillads må være den rette, de danner alle en spærring, en hest.

Hestemusling, hestereje og hestekrabbe har vel navne av at de har tilhold på disse sandheste. Men det skal jeg iøvrigt ikke blande mig op i.

Opklaringen av danske kystnavne kan altså ske ved hjælp av engelske analogier. Det er ikke uinteressant, at der i engelske kystnavne indgår sådanne rent danske ord som haab og nor (hope and nore) for bugter (se David B. Smith: The nomenclature of the Thames i *Mariners Mirror* 1912 pag. 344) og lo, lå (looe) for løb og render (se *Mariners Mirror* 1920 pag. 381), dem har vikingerne bragt did. Godt en snes engelske navne har vi derimod fået tilbage i tiden 1807—14, da de engelske krigsskibe lå her og under deres operationer samtidig opmålte vore farvande.

Vi har lånt av hinanden tværs over Nordsøen.

Gav hollænderne i middelalderen ikke vore grunde og farvande ligefrem hollandske navne, hvad jo ikke behøvedes, da de havde danske navne i forvejen, så hollanderede de dem i en form, der ofte har holdt sig op til nutiden (Dvalegrunde, Drogden, Bolsaxen o. s. v.) fordi de hollandske søkort så længe var enerådende. Hollandske former av navne i forskellige landes søområder har også medført en international påvirkning, som knytter navnestoffet tættere sammen.

Dette er de omstændigheder, hvorunder disse studier har måttet udføres, og som måske kan interessere søfartshistorikere og andre, der omfatter emnet med interesse selvom dets praktiske betydning i vore dage er av underordnet værd.